

Матеріали наукової конференції молодих вчених, присвяченої 92-й річниці від дня заснування Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. – Кам'янець-Подільський : ПП «Мошинський В.С.» 2010. – №2. – С. 229–230.
© Тарасенко М. О., 2010

М.О. Тарасенко, аспірант

Державний природознавчий музей НАН України, м. Львів

e-mail: lanius@meta.ua

РОЛЬ БЕЛІГЕРАТИВНИХ СПОРУД У ЗБЕРЕЖЕННІ БІОРІЗНОМАНІТТЯ ТВАРИННОГО СВІТУ НПП «ПОДІЛЬСЬКІ ТОВТРИ»

Роль белігеративних споруд у збереженні біорізноманіття тваринного світу НПП «Подільські Товтри». – Тарасенко М.О. В роботі здійснено аналіз загальних умов формування постантропогенних зооценозів на прикладі белігеративних об'єктів Другої світової війни в межах НПП «Подільські Товтри».

Ключові слова: постантропогенний зооценоз, белігеративний об'єкт, умови формування.

На сьогоднішній день питання збереження біорізноманіття тваринного світу постає надзвичайно гостро. Першочерговим завданням є збереження природних біотопів розмноження та проживання тварин. Однак, внаслідок інтенсивного освоєння природних територій, знищення лісових масивів, розорювання степів та луків, площі природних біотопів значно зменшилися, що призвело до різкого скорочення чисельності окремих видів тварин та поставило їх під загрозу вимирання. Одним із напрямків збереження стратегічно важливих територій є консервація та охорона природних та постантропогенних об'єктів, які не залучені в господарюванні через низьку продуктивність та складність ведення сільськогосподарських та промислових робіт, або ж втратили актуальність та потребу в використанні. До таких об'єктів належать белігеративні споруди які не експлуатуються в сучасний період. Після припинення їх експлуатації відбувається процес активного

заселення рослинами та тваринами, що призводить до виникнення своєрідних постантропогенних ценозів. Такі ценози відіграють важливу роль в підтриманні видового різноманіття, особливо на територіях з високим рівнем антропічного перетворення природних ландшафтів.

Белігеративні споруди на території Національного природного парку «Подільські Товтри» представлені різноманітними фортифікаційними спорудами, які будувались починаючи з часів Римської імперії, закінчуючи фортифікаційними спорудами періоду Другої світової війни та періоду конфронтації СРСР та США. До них належать «Троянів вал», який був побудований більше двох тисяч років назад, для захисту північних околиць Римської імперії від навали варварів, давньоруські городища та фортеці вздовж ріки Дністер та його лівобережних приток, оборонні укріплення періоду Другої світової війни, а також сучасні військові полігони та військові частини [1].

Саме залишки споруд оборонної лінії періоду Другої світової війни, так звана «Лінія Сталіна» є надзвичайно важливою в збереженні видового різноманіття тварин в межах НПП «Подільські Товтри», оскільки південна частина парку переважно позбавлена лісової рослинності й характеризується високим рівнем сільськогосподарського освоєння.

Кам'янець-Подільський укріпрайон (Кам'янець-Подільський УР) займав смугу оборони по лінії фронту до 130 км в ширину та 7-8 км в глибину. Його будівництво проводилось у 1938-1940 рр. Кам'янець-Подільський УР складався з дев'яти вузлів оборони. Шість вузлів належало до першої оборонної лінії: Вербівський, Збручанський, Жванецький, Бабшинський, Бернівський та Устянський, які були побудовані з врахуванням переваг рельєфу, на берегах рік Дністер та Збруч. Тоді як Оринінський, Приворотський та Рудський вузли належали до другої лінії оборони. На червень 1941 року Кам'янець-Подільський УР нараховував 138 фортифікаційних споруд та складався з 39 кулеметних та артилерійських довготривалих фортифікаційних споруд (ДФС), 47 артилерійських

напівкапонірів (АПК) й артилерійсько-кулеметних напівкапонірів (АКПК), 40 кулеметних напівкапонірів (КПК), 12 (командних пунктів та пунктів спостережень) КП і ПС [2].

Незважаючи на 100% готовність, участь в бойових діях Другої світової війни Кам'янець-Подільський УР майже не брав. Більшість з його об'єктів було зруйновано. По закінченню другої світової війни УРи «Лінії Сталіна» виявились не потрібними. Покинуті фортифікаційні споруди почали поступово занепадати та увійшли до категорії неужитків. На сучасний період залишки фортифікаційних споруд представляють собою оази дерево-чагарникової рослинності посеред сільськогосподарських угідь, на околицях населених пунктів, в долинах рік, а також вздовж стратегічно важливих автошляхів. До руйнування довготривалі фортифікаційні об'єкти (ДФС) мали форму багатокутників та займали площу від 6 до 12 м. На сьогодні це шматки бетону та металеві арматури – в центральній частині неужитку, які оточені дерево-чагарниковою рослинністю на площі в 50-300 м². Деревна рослинність залишків ДФС представлена кленом ясенелистим (*Acer negundo*), аличею (*Prunus cerasifera*), грушею дикою (*Pyrus communis*), яблунею лісовою (*Malus sylvestris*), черешнею гіркою (*Prunus avium*), вишнею звичайною (*Prunus cerasus*). Чагарникова рослинність представлена щільними куртинами терену (*Prunus spinosa*), особливо по зовнішньому периметру, а також бузиною чорною (*Sambucus nigra*), глодом (*Crataegus* sp.), шипшиною (*Rosa* sp.) та ожиною сизою (*Rubus caesius*). В трав'янистому ярусі переважають бур'яни – бузина трав'яниста (*Sambucus ebulus*), кропива жалка (*Urtica urens*), чистотіл звичайний (*Chelidonium majus*), лопух справжній (*Arctium lappa*), пирій повзучий (*Elytrigia repens*). Інколи центральна частина представлена вирвою, яка утворилась внаслідок вибуху. Навесні вона зазвичай заповнюється талими та дощовими водами. На поверхні води зустрічається ряска (*Lemna* sp.), а каміння під водою вкриваються водоростями. Однак, залишились й не зруйновані ДФС, які характеризуються наявністю затемнених, вологих приміщень казематів, які

призначались для ведення вогню. На території колишнього Кам'янець-Подільського УРу подекуди збереглися вцілілі двоповерхові кулеметні напівкапоніри (наприклад між селами Збруч та Завалля та в околиці с. Устя). Вони характеризуються наявністю нижнього підземного ярусу, – казематів, призначених для відпочинку особистого складу, збереження боєзапасів та продовольства. В минулому на цей ярус можна було потрапити по скоб-трапу. В період демонтажу ДФС, більшість скоб-трапів було підірвано і на сьогодні, доступ на нижні яруси без спеціального спорядження є неможливим. Нижній ярус характеризується відсутністю освітлення та відносно сталою температурою й вологістю повітря протягом переважної частини року.

Таким чином, більшість фортифікаційних споруд періоду Другої світової війни, з плином часу, трансформувались в острівні ділянки дерево-чагарникової рослинності з елементами ніш, заглибин, схованок та камер в зруйнованих приміщеннях ДФС, а також тимчасовими водоймами в нижній частині вирви. Наявність сприятливих захисних та маскувальних умов, віддаленість від населених пунктів, а також відсутність природних біотопів перетворили ДФС в місця розмноження, відпочинку та харчування різноманітних тварин.

Тимчасові водойми активно використовуються земноводними для проживання та розмноження. Також ці водойми виконують функцію водопою для птахів та ссавців, які проживають навколо. Дерево-чагарникова рослинність ДФС характеризується високим маскувальними та захисними властивостями, оскільки представлена породами з густими кронами та гілками вкритими шипами та колючками. На них гніздяться птахи-дендрофіли. Птахи-склерофіли гніздяться в нішах та заглибинах поміж шматками бетону. В трав'янистій рослинності на межі з ріллею гніздяться птахи-кампофіли. Каземати підземного ярусу, частина з яких було засипано землею активно використовуються хижими ссавцями, як місця проживання та розмноження. Тоді як вцілілі каземати займають кажани. Наявність

фруктових порід та незначна віддаленість від полів приваблює в ДФС різноманітних гризунів.

Слід зазначити, що частина ДФС Кам'янець-Подільського УРу, особливо ті, що знаходяться неподалік від автошляхів та населених пунктів місцеве населення використовує в якості сміттєзвалищ, що надалі може негативно позначитись на стані тваринних ценозів. Деякі з вцілілих ДФС відвідуються стихійними групами туристів та місцевими підлітками, що призводить до турбування тварин в період розмноження, руйнування гнізд, відлову тварин. Тому слід здійснити роботу з дослідження видового складу тварин ДФС Кам'янець-Подільського УРу на території НПП «Подільські Товтри» з метою оцінки видового різноманіття, а також сформулювати план екоменеджменту цих об'єктів для здійснення практичних дій зі збереження біорізноманіття тваринного світу.

Перелік використаних джерел:

1. Денисик Г.І. Природнича географія Поділля / Г.І. Денисик. – Вінниця: ЕкоБізнесЦентр, 2006. – 184 с.
2. Кабачинський М.І. Фортифікаційна підготовка Поділля та Буковини в 1930-1941 рр. / М.І. Кабачинський / Воєнна історія Поділля та Буковини: Науковий збірник: Матеріали Всеукраїнської наукової військово-історичної конференції 25-26 листопада 2009 р. в м. Кам'янець-Подільський. – М-во оборони України, Центральний музей Збройних Сил України, Кам'янець-Подільська міська Рада, Кам'янець-Подільський нац. ун-т, Нац. акад. наук України, Інститут історії України, Центр дослідження історії Поділля; ред. В. Карпов. – Кам'янець-Подільський, 2009. – С.281-287.

A role of beleaguer buildings is in the maintainance of biotvariety of animal kingdom of NNP «Podil'ski Tovtri». – Tarasenko M.O. The analysis of general conditions of forming of postanthropogenic zoocenosis is in-process carried out on the example of beleaguer objects of Two World War within the limits of NNP «Podil'ski Tovtri».

Keywords: postanthropogenic zoocenosis, objects object, conditions of forming.